

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 3(26), с. 93–99

Досліджується забезпечення організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян.

В умовах становлення ринкових відносин для економіки більшості постсоціалістичних країн характерними є нестабільність та неоднозначність окремих положень вітчизняного законодавства, неналагодженість системи державного регулювання економічних процесів, низький рівень їх контролю тощо. З метою забезпечення належних умов розвитку національної економіки в Україні повинна існувати ефективна, законодавчо встановлена система оподаткування, спрямована на поліпшення рівня життя та добробуту населення.

Враховуючи те, що Україна проголосила свій намір приєднатися до ЄС і намагається привести у відповідність вітчизняне законодавство згідно з вимогами ЄС, функціонування і розвиток суб'єктів підприємництва, зокрема фізичних осіб-підприємців, має супроводжуватись належним забезпеченням.

З метою проведення об'єктивного дослідження видів забезпечень організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян, з'ясуємо, в чому ж полягає його суть? Під забезпеченням функціонування організаційно-економічного механізму розуміємо сукупність нормативно-правових актів різного рівня впливу, які регулюють сферу оподаткування фізичних осіб-підприємців в Україні, а також джерел інформації, необхідної і достатньої як для проведення ефективної підприємницької діяльності вітчизняними громадянами, так і для адекватного її державного регулювання.

Необхідність нормативно-правового забезпечення пояснюється тим, що в умовах сьогодення

ведення підприємницької діяльності на теренах правової держави неможливе без належного законодавчого її регулювання (рис. 1).

З-поміж основних законодавчих актів, які визначають право громадян на підприємницьку діяльність, треба виокремити Конституцію України, Господарський, Цивільний кодекси України тощо. Цими документами визначаються загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення такої діяльності на території України, а також встановлюються гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки.

Набуття правового статусу фізичної особи-підприємця (державна реєстрація та інші процедури) є першим і найлегшим етапом на шляху створення та розвитку власної справи. Найбільша ж потреба в ефективному та стабільному законодавчому регулюванні підприємницької діяльності громадян виникає безпосередньо у процесі її здійснення, і пов'язана з проблемами оподаткування, обліку та звітності таких осіб.

Теоретичною основою нормативно-правового забезпечення організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян в цілому та окремих режимів справляння податків фізичними особами-підприємцями є податкове право.

Податкове право — сукупність фінансово-правових норм, що регулюють відносини у сфері податків (визначають порядок їх стягнення, регулюють виникнення, зміну і припинення податкового зобов'язання) [50; 231].

Зважаючи на те, що податки виступають стратегічним джерелом наповнення державного бюджету, в інтересах самої держави приведення її по-

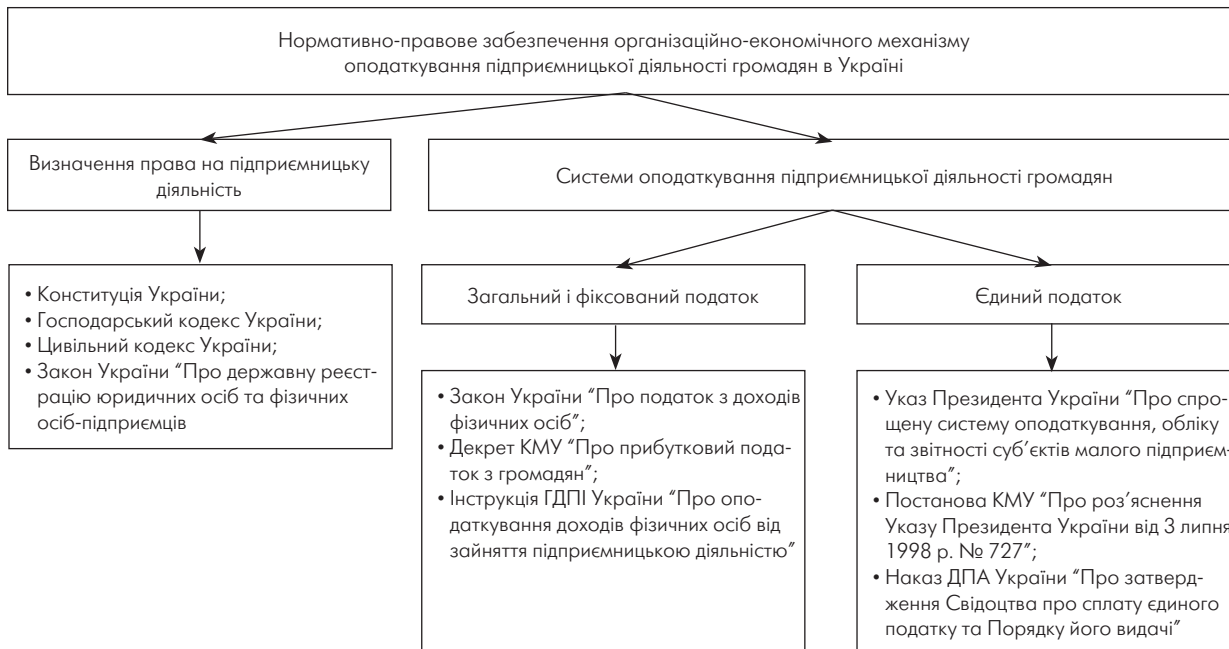

Рис. 1. Нормативно-правове забезпечення організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян в Україні

даткового права у відповідність до демократичних засад країн з ринковою економікою.

На сьогодні, основними недоліками податкового законодавства називають:

- різне тлумачення базових понять сфери оподаткування, які наводяться в основних нормативних документах податкового законодавства;
- відсутність узгодженості бюджетних інтересів та інтересів платників податків;
- відсутність наукового обґрунтування введення того чи іншого податку.

Як переконує практичний досвід, такі істотні проблеми податкового законодавства доцільно вирішувати з врахуванням не лише податкового права, а й в цілому інституту фінансового права.

Передусім детально проаналізуємо якісний зміст конкретних нормативно-правових актів, які регулюють сферу оподаткування підприємницької діяльності громадян. Як відомо, фізичні особи-підприємці можуть вести бізнес, обравши, на власний розсуд, одну із таких систем оподаткування — загальну або спрощену. Доходи фізичних осіб-підприємців, які обрали загальну систему, оподатковуються за правилами, визначеними IV розділом Декрету КМУ “Про прибутковий податок з громадян” [1], який втратив чинність ще 01.01.2004 р., із врахуванням положень Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб”

[2], а також Інструкції ГДПІ України “Про оподаткування доходів фізичних осіб від зайняття підприємницькою діяльністю” [3].

Основними недоліками цих нормативно-правових актів є неоднозначність та подвійне трактування деяких їх положень, складність ведення обліку і подання звітності, що в цілому призводить до виникнення та існування несприятливого середовища для розвитку малого підприємництва в Україні.

Застосування спрощеної системи оподаткування передбачає сплату єдиного або фіксованого податку з громадян (до 2004 р. можливим було також придбання спеціального торгового патенту, але право на його застосування мали підприємці лише окремих територій, визначених законодавством).

Нормативно-правове забезпечення сплати єдиного податку в основному представлене Указом Президента України “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва”, який набрав чинності з 01.01.1999 р. та низкою інших роз'яснюючих нормативних актів [4; 5]. Запровадження цього Указу мало надзвичайно позитивний вплив на розвиток малого підприємництва в цілому і фізичних осіб-підприємців зокрема, оскільки звільнило їх від сплати окремих податків (обов'язкових платежів), а також дало можливість вивести з “тіні”

доходи громадян, що, в свою чергу, привело до збільшення бюджетних надходжень.

Варто зазначити, що сам Указ “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” [6], на нашу думку, має низку суттєвих недоліків. Попри масштабність застосування цієї системи оподаткування (кількість фізичних осіб-підприємців, які її обрали станом на 01.01.2009 р., становила 975,0 тис. осіб), порядок сплати єдиного податку уже протягом десятиріччя регулюється указом Президента та окремими інструкціями ДПС, а не відповідним законом, прийняття якого дало б можливість уникнути невизначеності в трактуванні окремих положень діючих нормативно-правових актів у даній сфері.

Наступним недоліком є те, що Указ “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” ще жодного разу не розглядався в частині визначення гранично допустимих розмірів одержаного фізичною особою-підприємцем виторгу від реалізації товарів (робіт, послуг) — 500 тис. грн в рік, кількості найманих працівників — 10 осіб протягом року, які не відповідають нинішнім потребам ринкової економіки, та фізичних осіб-підприємців, зокрема, рівням цін та інфляції в Україні.

Протягом 2004–2005 рр. у сфері правового регулювання спрощеної системи оподаткування було розроблено три законопроекти (з 1998 р. таких законопроектів було вісім): один — розроблений Радою підприємців України, другий — Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва, третій — Міністерством фінансів України. Ці проекти неодноразово оприлюднювались для громадського обговорення, але жоден із них не був остаточно погоджений, тому не внесений на розгляд до Верховної Ради.

Схожа ситуація відбувається з фіксованим податком з громадян, платниками якого можуть бути фізичні особи-підприємці, які працюють на ринках і сплачують ринковий збір. Порядок його справляння регулюється тим же Декретом КМУ “Про прибутковий податок з громадян” [1], що й загальна система оподаткування.

Аналогічно до єдиного податку, тут також жодного разу не переглядалися допустимий розмір одержуваного виторгу від реалізації товарів (робіт, послуг) за рік (100 тис. грн) і дозволеної кількості найманих працівників (5 осіб). Крім цього, платники фіксованого податку зіштовхуються із законодавчою неврегульованістю щодо сплати ринкового збору та високими його розмірами.

На фізичних осіб-підприємців, які обрали будь-який із зазначених режимів оподаткування, поширюється дія й інших законодавчих та нормативних актів, що регулюють порядок сплати ПДВ, пенсійного збору, зборів соціального страхування, за забруднення навколишнього природного середовища та інших платежів, платниками яких є такі фізичні особи-підприємці.

Як бачимо, нормативно-правове забезпечення організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян характеризується неврегульованим переліком різноманітних законодавчих актів, постанов, положень, наказів, інструкцій тощо, досконало вивчити які пересічній фізичній особі-підприємцю надзвичайно складно. Вагомим кроком на шляху вдосконалення, стабілізації і деякого спрощення податкового законодавства, в тому числі у частині оподаткування фізичних осіб-підприємців, було б прийняття Податкового Кодексу України, який у 2007 р. було доопрацьовано Міністерством фінансів і прогнозувалося його прийняття Верховною Радою до 01.01.2008 р., що було нереальним завданням в умовах нестабільної політичної ситуації в країні.

Важливим моментом подальшого вдосконалення податкового законодавства України є врахування необхідності його адаптації до законодавства ЄС, оскільки відповідно до положень ст. 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС та їх державами-членами, яка підписана від імені України 14.06.1994 р. та набула чинності у березні 1998 р. [7], Україна взяла на себе зобов’язання вживати заходів для забезпечення того, щоб національне законодавство поступово було приведенне у відповідність до законодавства ЄС, що необхідно для зміцнення економічних зв’язків між сторонами.

Загалом при подальшому розробленні концептуальних основ податкового законодавства, на думку Є. В. Калюги [8, 50], з якою ми не можемо не погодитись, необхідно враховувати три важливі обставини:

1. Норми податкового законодавства бажано розглядати не ізольовано, а як підгалузь фінансового законодавства, на яку впливають норми інших галузей, а також міжнародно-правові, політичні, економічні та соціальні чинники.
2. Для підвищення регулятивної ролі оподаткування в державному управлінні економікою і фінансами доцільно переглянути повноваження не лише податкових органів, а й

інших органів державного і недержавного контролю.

3. Підвищення ефективності податкового законодавства потребує узгодження правових податкових норм та принципів у різних сферах підприємницької діяльності (малому бізнесі, банківській діяльності, природо-ресурсному комплексі, страхуванні, інвестиційній діяльності).

Дотримання таких обставин та забезпечення узгодженості понятійного апарату при розробленні конкретних податкових законопроектів дасть можливість вирішити основні проблеми нормативно-правового забезпечення не лише у сфері оподаткування підприємницької діяльності громадян, а й в усій системі оподаткування країни.

Поняття “інформаційне забезпечення” виникло у зв'язку з розвитком автоматизованих систем управління. Це динамічна система одержання, оцінки, зберігання та переробки даних, створена з метою вироблення управлінських рішень. Його можна розглядати і як процес забезпечення інформацією, і як сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі в процесі її функціонування. У нашому розумінні інформаційне забезпечення організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян — це рівень поінформованості та доступності таких осіб до інформації щодо правил та порядку обчислення, сплати податків (обов'язкових платежів), подання звітності, інформації про нововведені законодавчі акти, внесені зміни чи доповнення до вже існуючих тощо [9, 340].

Важливим моментом організації такого інформаційного забезпечення є якісна й продуктивна інформаційна діяльність з боку її суб'єктів.

Варто зазначити, що організаторами інформаційного забезпечення можуть бути: державні органи влади, консультаційні організації, спеціалізовані видання, а також самі фізичні особи-підприємці (користувачі інформації), які самостійно задовольняють власні інформаційні потреби шляхом збору та систематизації такої інформації усіма доступними їм методами і способами.

Створюючи інформаційне забезпечення, необхідно дотримуватись таких принципів: цілісність, вірогідність, контроль, захист від несанкціонованого доступу, єдність і гнучкість, стандартизація та уніфікація, адаптивність, мінімізація введення

й виведення інформації (однократність введення інформації, введення-виведення тільки змін).

Загалом, обсяг інформації регулюється співвідношенням “необхідного і достатнього”, а також вимогами повноти й достовірності даних. Організація безоплатного інформаційного забезпечення повинна проводитися державними органами влади, тобто бути пріоритетним напрямом у рамках реалізації державної політики сприяння розвитку малого підприємництва в Україні. На жаль, сьогодні інформаційна діяльність таких органів слабо розвинена, і, за словами фізичних осіб-підприємців, перебуває на незадовільному рівні. Так, незважаючи на те що в органах ДПС створено управління по роз'ясненню податкового законодавства, не всі фізичні особи-підприємці мають можливість скористатися його послугами через низку суб'єктивних причин (віддалене місцезнаходження платника податків, некомпетентність посадових осіб, черги тощо).

Нині чи не єдиним способом регулярного одержання повної, компетентної та вичерпної інформації у сфері оподаткування є придбання (передплата) спеціалізованих бухгалтерських видань, де містяться доступні роз'яснення спеціалістів щодо порядку адміністрування того чи іншого податку. Доцільно наголосити, що таке джерело інформації є платним і не кожна фізична особа-підприємець може собі дозволити його використання [9, 339].

Менш популярними серед фізичних осіб-підприємців є консультаційні (консалтингові та аудиторські компанії) організації, чіми послугами користуються переважно одноразово для одержання поради кваліфікованого фахівця чи відповіді на ключові питання.

Одним із можливих напрямів вдосконалення інформаційного забезпечення є створення автоматизованих банків даних, які є важливим компонентом такого забезпечення.

Автоматизовані банки даних мають виконувати такі функції: введення, накопичення, узагальнення, зберігання, оновлення, інтегрована обробка й подання інформації в будь-якій комбінації для інформаційно-довідкового обслуговування користувачів. Особливістю існування таких “банків” є підвищення ефективності функціонування інформаційних технологій за рахунок раціональної організації та використання даних у процесі їх обробки. Оптимальним способом реалізації цього на практиці є створення в мережі Інтернет інформаційного банку даних щодо ведення підприємницької діяльності (в тому числі з питань її оподаткування), доступ до якого був би відкритим

для всіх бажаючих на безоплатній основі (або за доступну ціну).

Альтернативним вирішенням проблем інформаційного забезпечення організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян є розповсюдження відповідних роз'яснюючих матеріалів (наприклад, поштою чи на електронні адреси фізичних осіб-підприємців) щодо адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів), платниками яких є такі особи; запровадження інформативної податкової звітності (на прикладі зарубіжного досвіду, зокрема США), де б містилося коротке пояснення правил заповнення кожної граfi такої звітності, формули обчислення податку тощо.

На сучасному етапі розвитку економіки та активізації НТП все більшого значення набувають автоматизовані програми обліку операцій суб'єктів підприємницької діяльності. Реалізуючи функцію інформаційного забезпечення, такі програми виконують значний обсяг облікової роботи фізичних осіб-підприємців (робота з банком, виписування рахунків, накладних, актів виконаних робіт, податкових накладних, звітів, журналів, книги доходів і витрат тощо). Їх перелік з кожним роком зростає (Додаток 3), розробляються нові вдосконалені версії, завдяки яким автоматизовано виконується широке коло завдань.

Крім відсутності належного рівня організації інформаційного забезпечення, існують проблеми з недосконалістю самої інформації (великий обсяг нормативно-правових актів податкової сфери, неоднозначне тлумачення окремих їх положень тощо). Отже, недоліки інформаційного

забезпечення є наслідком комплексного впливу неналежного інституційного середовища, нормативно-правового забезпечення та системи внутрішньогосподарського контролю.

Одне з найважливіших місць у формуванні та функціонуванні організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян в Україні займає спрямованість прийнятої в країні податкової політики, яка визначає основні принципи становлення вітчизняної системи оподаткування, її структуру, правове регламентування, особливості надання пільг та звільнень від оподаткування окремих категорій платників тощо.

Не менш важливе значення у функціонуванні згаданого механізму на рівні окремої фізичної особи-підприємця відіграє рівень розвитку її системи внутрішньогосподарського управління, як запоруки стабільної та легітимної діяльності.

Під системою внутрішньогосподарського управління розуміємо концепцію економічного управління суб'єктом підприємництва, спрямовану на виявлення всіх шансів і ризиків, пов'язаних з отриманням прибутку в умовах ринку. Її мета — правильна оцінка господарських ситуацій для прийняття вивірених управлінських рішень. Сутність системи внутрішньогосподарського управління щодо оподаткування діяльності фізичних осіб-підприємців виявляється через взаємозв'язок внутрішньогосподарського обліку, інформаційного забезпечення, планування, моніторингу, контролю, координації дій та операцій, метою якої є досягнення оптимального правового рівня оподаткування фізичних осіб-підприємців (рис. 2).

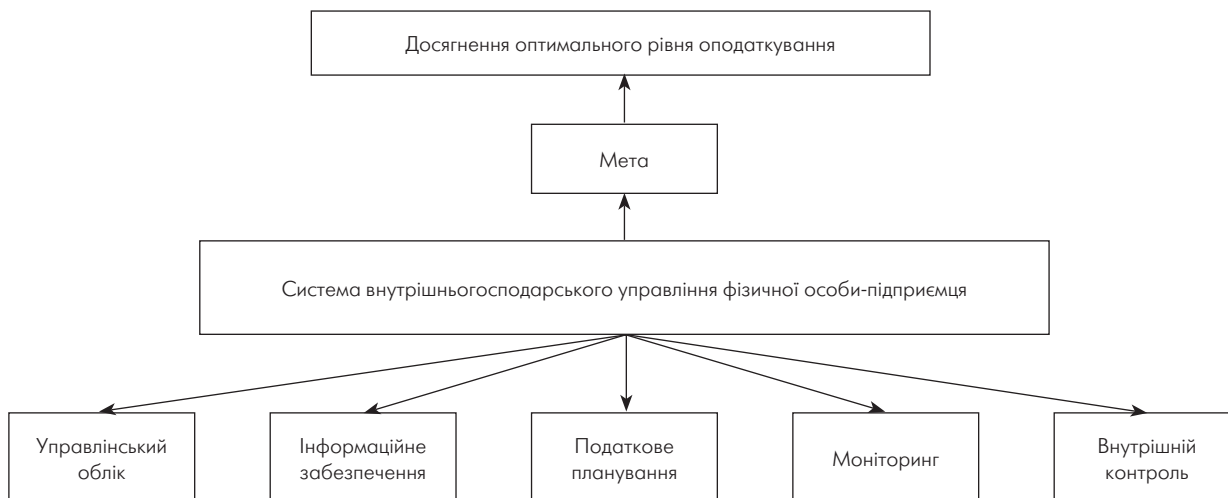

Рис. 2. Система внутрішньогосподарського управління фізичної особи-підприємця

Основними завданнями системи внутрішньогосподарського управління є: збирання та опрацювання інформації, необхідної для адміністрування податків; планування та контроль правильності нарахування, обліку, сплати та подання звітності щодо податкових зобов'язань фізичної особи-підприємця; забезпечення конструктивної співпраці між фізичною особою-підприємцем та контролюючими органами під час проведення останніми податкової перевірки такої особи.

На сьогодні вітчизняні фізичні особи-підприємці не приділяють достатньої уваги питанню комплексного управління їх підприємницькою діяльністю за допомогою системи внутрішньогосподарського управління, що пояснюється надмірною завантаженістю таких осіб. Так, дуже часто фізичні особи-підприємці одночасно виконують функції директора, бухгалтера, робочих працівників, не маючи часу і належних знань для організації власної системи внутрішньогосподарського управління.

Ефективність цілісного забезпечення функціонування організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян в Україні визначається рівнем розвитку кожного з його елементів, жоден з яких, на нашу думку, не є досконалим і не відповідає потребам не лише таких осіб, а й вітчизняної економіки в цілому, а отже, потребує негайного ефективного реформування та вдосконалення.

Так, вдосконалення нормативно-правового забезпечення передбачає практичну реалізацію єдиного підходу до порядку прийняття, впровадження, функціонування, а також кількісного та якісного складу нормативно-правової бази у сфері оподаткування фізичних осіб-підприємців, забезпечення її цілісності (взаємоузгодженості норм законодавства, усунення подвійного трактування окремих його положень), приведення вітчизняного податкового законодавства у відповідність до вимог ЄС, прийняття адекватного і обґрунтованого Податкового кодексу України.

Вдосконалення інформаційного забезпечення системи справляння податків фізичними особами-підприємцями в Україні передусім потребує підвищення якості самої інформації, а також

розробки нових способів її передавання та спрощених умов доступу.

Таким чином, приведення усіх видів забезпечень організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян в Україні до належного рівня сприятиме ефективному та стабільному його функціонуванню.

Література

1. Про прибутковий податок з громадян [Електронний ресурс]: декрет КМУ від 26 груд. 1992 р. № 13-92. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=13-92>
2. Про податок з доходів фізичних осіб [Електронний ресурс]: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 889-IV. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=889-15>
3. Про затвердження Інструкції про оподаткування доходів фізичних осіб від зайняття підприємницькою діяльністю [Електронний ресурс]: наказ ГДПІ України від 21 квіт. 1993 р. № 12. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0064-93>
4. Про затвердження Свідоцтва про сплату єдиного податку та Порядку його видачі [Електронний ресурс]: наказ ДПА України від 29 жовт. 1999 р. № 599. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0752-99>
5. Про роз'яснення Указу Президента України від 3 лип. 1998 р. № 727 [Електронний ресурс]: постановою КМУ від 16 берез. 2000 р. № 507. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=507-2000-%EF>
6. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктами малого підприємництва [Електронний ресурс]: указ Президента України від 3 лип. 1998 р. № 727/98. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=727%2F98>
7. Адаптація податкового законодавства України до законодавства Європейського Союзу (26 берез. 2007 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=60655&cat_id=42833
8. Калюга Є. В. Економіко-правові засади понятійного апарату податкового законодавства // Фінанси України. — 2006. — № 8. — С. 47-50.
9. Грін О. В. Організаційно-правове забезпечення справляння податків приватними підприємцями в Україні // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. економічна: Зб. наук. праць Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. — Вип. 37. — Львів, 2007. — С. 338-341.

Ефективне функціонування і розвиток суб'єктів підприємницької діяльності неможливі без адекватного юридичного забезпечення. Розробка відповідного законодавства є важливим завданням українського права.

Эффективное функционирование и развитие субъектов предпринимательской деятельности невозможны без адекватного юридического обеспечения. Раз-

работка соответствующего законодательства является важной задачей украинского права.

Effective functioning and development of subjects of enterprise activity is impossible without adequate legal maintenance. Working out of the corresponding legislation is the important problem of the Ukrainian law.

Надійшла 24серпня 2010 р.